

ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено визначенню змісту та напрямків дослідження туристсько-спортивної діяльності з позицій соціально-економічної географії.

Ключові слова: туристсько-спортивна діяльність, соціально-економічна географія.

Статья посвящена определению содержания и направлений исследования туристско-спортивной деятельности с позиций социально-экономической географии.

Ключевые слова: туристско-спортивная деятельность, социально-экономическая география.

The article is devoted determination of maintenance and directions of research tourist-sporting activity from positions of social-economic geography.

Key words: tourist-sporting activity, social-economic geography.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день рекреаційно-туристська діяльність перетворилася на один із найважливіших соціально-економічних факторів сучасності. Стаючи глобальним явищем, вона втягувала в свою орбіту не тільки галузі господарства, що його обслуговують, а й науку. Наука допомогла пояснити, організувати та спрогнозувати це масове та складне соціальне явище. Бурхливий розвиток рекреаційно-туристської діяльності та велика кількість проблем, що пов'язані з цим, обумовили залучення вчених різних спеціальностей (в тому числі і географів) для їх вивчення. І хоча організація рекреаційно-туристської діяльності носить комплексний характер, в ході розгортання наукових досліджень виразно виявилася «географічність» проблем її розвитку, оскільки рекреаційно-туристська діяльність територіально диференційована та органічно пов'язана з властивостями географічного середовища.

Одним із найбільш ефективних видів рекреаційно-туристської діяльності є *спортивний туризм*. Він відображає характерну тенденцію сучасності, коли перевага віддається розвитку активного відпочинку на природі, у процесі якого відновлення працездатності поєднується з пізнавальною діяльністю. Цей сегмент туризму в геопросторовому вимірі впевнено займає третє місце після відпочинково-розважального та пізнавального туризму.

Актуальність розробки даної теми впливає із недостатнього наукового обґрунтування цього соціально важливого напрямку рекреаційно-туристської діяльності, необхідності забезпечення теоретичними і практичними дослідженнями організацію і розвиток спортивного туризму у відповідності з вимогами сьогодення, розробки методичних положень та прогнозування розвитку спортивного туризму в нашій країні та в світі.

Аналіз попередніх досліджень. Сучасний туризм настільки багатогранне та різнобічне явище, що для свого вивчення потребує комплексного підходу. Але при всій різноманітності туризму є одна особливість, яка відрізняє його від усіх інших форм відпочинку. Туризм – це просторове явище, а в більшості своїй й «просторове пізнання». Ця теза тісно пов'язує його з географією, яка розглядає природні та соціальні процеси в їх просторовому виразі. Саме тому, український географ М.П.Крачило виділив *географію туризму* в окрему географічну дисципліну [1, с. 5].

В Законі України «Про туризм» про спортивний туризм лише згадується. В Законі виокремлені окремі його види – гірський, підводний, автомобільний, пригодницький. Визначається необхідність наукових досліджень в галузі туризму [2].

З позицій соціально-економічної географії відповідних цільових досліджень спортивного туризму досі не проводилось. Загальні питання рекреаційної географії, територіальні рекреаційні системи, рекреаційне районування досліджували російські вчені – В.С. Преображенський, А.А. Мінц, Ю.О. Веденін, М.С. Мироненко, І.В.Зорін та інші, а також вітчизняні вчені – І.Т. Твердохлебов, М.В. Багров, В.М. Шумський та інші. Загальні питання територіальної організації туризму розглядали вітчизняні вчені М.П. Крачило, О.О. Бейдик, О.О.Любіцева, О.М. Ігнатенко, Л.О. Багрова, І.М. Яковенко, білоруські вчені – Ю.С. Путрик, І.І. Пірожник, В.І. Ганопольський, російські вчені – Є.А. Котляров, В.І. Азар, О.В. Даринський, казахський вчений – С.Р. Єрдавлетов тощо.

Однак аналіз наукової літератури, дисертаційних досліджень із вищевказаних наукових напрямків свідчать про недостатній рівень вивченості спортивного туризму саме з позицій соціально-економічної географії.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування актуальності вивчення та аналіз сучасного стану спортивного туризму в Україні та в світі, розробка соціально-географічної моделі функціонування і розвитку цього важливого сегмента туристської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спортивний туризм, орієнтований на рекреаційно активну категорію нашого суспільства посідає особливе місце в системі туристської діяльності. За О.О. Бейдиком *спортивний туризм* – це вид рекреаційної діяльності оздоровчого характеру з особливими вимогами до природно-територіального комплексу району подорожі, із високим рівнем споживання природних цінностей. Спортивний туризм поєднує значні фізичні та психофізіологічні навантаження на організм людини, висуває підвищені вимоги до витривалості, спортивно-туристського вміння, прикладних навичок, загально фізичної та теоретичної (в т.ч. географічної) підготовки [3, с. 88].

Спортивний туризм в Україні та в ряді постсоціалістичних країн (Росія, Білорусь, Казахстан, Молдова, Киргизія тощо) є видом спорту, який включено до Єдиної спортивної класифікації цих країн з відповідними

званнями та спортивними розрядами – від масових юнацьких розрядів до звання «Майстер спорту». Спортивний туризм у економічно розвинених країнах світу розвивається на аматорському рівні і виступає як вид активної, часто екстремальної, рекреації. Класифікація туристсько-спортивної діяльності представлена на рис.1.

Рис.1. Класифікація туристсько-спортивної діяльності

Головна особливість спортивного туризму полягає в тому, що він, на відміну від більшості інших видів спорту, не потребує відносно великих матеріальних видатків, так як, по-перше, розвивається в існуючому навколишньому природному середовищі і не вимагає значних капіталовкладень для підготовки та проведення туристсько-спортивних масових заходів та зведення спеціальних споруд для їх проведення, по-друге, матеріально-технічне та організаційне забезпечення зазначених заходів у значній мірі здійснюється силами та засобами самих туристів. Розвиваючись на межі спорту й активного дозвілля в природному середовищі, спортивний туризм сприяє розвитку внутрішнього туризму та інших видів діяльності туристської галузі шляхом пропаганди відносно дешевого і, водночас, ефективного відпочинку, що в умовах невисоких матеріальних прибутків значної частини населення країни надає йому соціально-пріоритетного значення для відповідних державних, громадських та комерційних організацій. Зменшення вартості оздоровлення та відпочинку завдяки використанню елементів і засобів

спортивного туризму й мінімізації видатків на матеріально-технічну інфраструктуру такого відпочинку по відношенню до вартості відпочинку за традиційними організаційними формами робить його соціально доступним та економічно привабливим для учасників, економічно вигідним для організаторів.

Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається у двох напрямках: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів) та змагальний туризм (підготовка та участь в змаганнях із техніки спортивного туризму). В історії розвитку спортивного туризму ці два напрямки завжди були нероздільні. Але якщо походи були основною формою туристсько-спортивної діяльності і давно запроваджені у спортивну класифікацію (в СРСР – уперше у 1949 р.), то туристські змагання і зльоти носили характер допоміжний, другорядний. Нерідко вони використовувалися для перевірки готовності туристських груп для виходу на категорійні туристські маршрути. Тому основними формами туристсько-спортивної діяльності є туристські подорожі та туристські зльоти і змагання (рис. 1).

Туристські подорожі передбачають проходження певних ліній маршрутів і їх можна віднести до лінійних форм туристсько-спортивної діяльності. До локальних форм слід віднести туристські зльоти, туристсько-спортивні змагання та туристсько-спортивні збори.

Туристська подорож – це захід, пов'язаний із пересуванням людини в природному середовищі на будь-яких технічних засобах та без них, наодинці або в складі групи з пізнавальними, оздоровчими, спортивними та іншими цілями. Подорожі повинні проводитись відповідно до законодавства України та держав, на території яких прокладено маршрут, із урахуванням вимог «Гаагської декларації з туризму», «Хартії туризму» та інших міжнародних документів з туризму. До туристських подорожей відносять туристські прогулянки, оздоровчі екскурсії, туристсько-спортивні походи, туристсько-спортивні експедиції. Однак основною формою туристських подорожей є туристсько-спортивні походи, які різняться, в першу чергу, за видами туризму.

Видом спортивного туризму слід вважати об'єднання туристсько-спортивних заходів (спортивних туристських походів, змагань) за характерним способом пересування або іншими визначальними умовами їх проведення, що здійснюються відповідно до затверджених в установленому порядку правил. Так до видів спортивного туризму, класифікованих в Україні, належать: пішохідний, лижний, гірський, водний, велосипедний, вітрильний, спелеологічний та автотуризм [4].

До перелічених видів туризму слід додати ще комбіновані (поєднання в одному маршруті декількох видів туризму) та нетрадиційні (долання маршрутів на конях, оленях, віслюках, верблюдах, на повітряних кулях, дельтапланах, парaplанах, під водою тощо). Ці види активного туризму поки що не є масовими і не увійшли до відповідної спортивно-туристської класифікації в Україні. В світовому туристсько-спортивному

просторі популярними є такі види активного туризму як трекінг, рафтинг, каякінг, скі-турінг, маунтінбайкінг, джипінг, фрі-райд та інші.

Усі туристські походи здійснюються за певними маршрутами, які виступають як просторові територіально-рекреаційні системи. На нашу думку, туристсько-спортивний маршрут – це лінія руху туристської групи, яка передбачає проходження природних або антропогенних перешкод певного виду туризму за заздальгідь складеним графіком руху. Туристсько-спортивний маршрут передбачає подолання певних перешкод того чи іншого виду туризму та організацію, як правило, польових ночівель. Однак у порівнянні з іншими маршрутами він більш гнучкий і може мати запасні варіанти (коли в залежності від обставин, що складаються, замість однієї перешкоди може долатися інша) та аварійні варіанти (схід із маршруту у разі виникнення аварійної ситуації). Місця ночівель можуть не співпадати із заздальгідь запланованими.

У порядку зростання протяжності, тривалості та технічної складності туристсько-спортивні маршрути поділяються на I, II, III, IV, V та VI категорії складності. Маршрути походів, що мають складність, тривалість або протяжність меншу за встановлену для походів I категорії складності, відносяться до некатегорійних, в тому числі походи I, II та III ступеня складності. Класифікація походів за ступенями складності використовується для виконання юнацьких спортивних розрядів у дитячо-юнацькому туризмі. При віднесенні того чи іншого маршруту до певної категорії чи ступеня складності за основу беруться три показники: тривалість, протяжність та технічна складність.

Спортивний туризм служить для перевірки та розвитку фізичних і моральних якостей людини в природних умовах різної дискомфорності та досягнення при цьому певних результатів, тому тут особливо цінуються мало змінені людиною ландшафти, що потребують для проходження по них тренувань і, як правило, спеціального спорядження. Спортивний туризм користується в основному тими ж ресурсами, що й оздоровчий, але на відміну від останнього для нього особливо привабливими є не сприятливі та комфортні сторони цих ресурсів, а близькі до екстремальних, такі, що знаходяться на межі (для даної конкретної групи туристів) або близькі до неї. Так, наприклад, у гірських подорожах привабливим є важкопрохідний рельєф, в той же час подорожі здійснюються у найкомфортніший кліматичний період. В лижних подорожах і рельєф, і кліматичні умови суттєво відрізняються від інших видів рекреації.

Тому для розвитку активних видів відпочинку велике значення мають специфічні рекреаційні ресурси. Наявність та різноманітність таких ресурсів визначають набір видів рекреаційних занять. Одним із видів таких занять виступають туристсько-спортивні заняття, спрямовані переважно на розвиток фізичних сил людини. Такі заняття відбуваються у природному середовищі, на свіжому повітрі і пов'язані з подоланням певних природних перешкод – прямовисних стрімких скель, крутих підйомів і спусків,

порожистих гірських річок, складних підземних порожнин, важкопрохідних лісів, пересіченої місцевості тощо. Саме в їх подоланні і полягає визначальна мета цих занять. Головною метою таких занять, в першу чергу, є перемога над складними природними об'єктами чи явищами, а насамкінець, над самим собою.

Отже спортивний туризм висуває свої специфічні вимоги до всього комплексу рекреаційно-туристських ресурсів, в першу чергу, до природних. Тому можна стверджувати, що такий комплекс ресурсів доцільно виділити в окрему категорію – *спортивних рекреаційно-туристських ресурсів* [5]. Як відомо, становлення рекреаційної географії як нової наукової дисципліни почалося з теоретичної моделі рекреаційної системи, висунутої російським вченим В.С.Преображенським в 60-х рр. ХХ ст. Основний напрям наукових досліджень був пов'язаний з головною роллю рекреаційних потреб певних соціальних груп та їх реальною поведінкою у вільний час.

Аналіз туристсько-спортивної діяльності як важливої та соціально значимої складової рекреаційно-туристської діяльності дає право стверджувати, що спортивний туризм є специфічною територіальною рекреаційною системою. Основні агенти системи «Спортивний туризм» представлені на рис. 2.

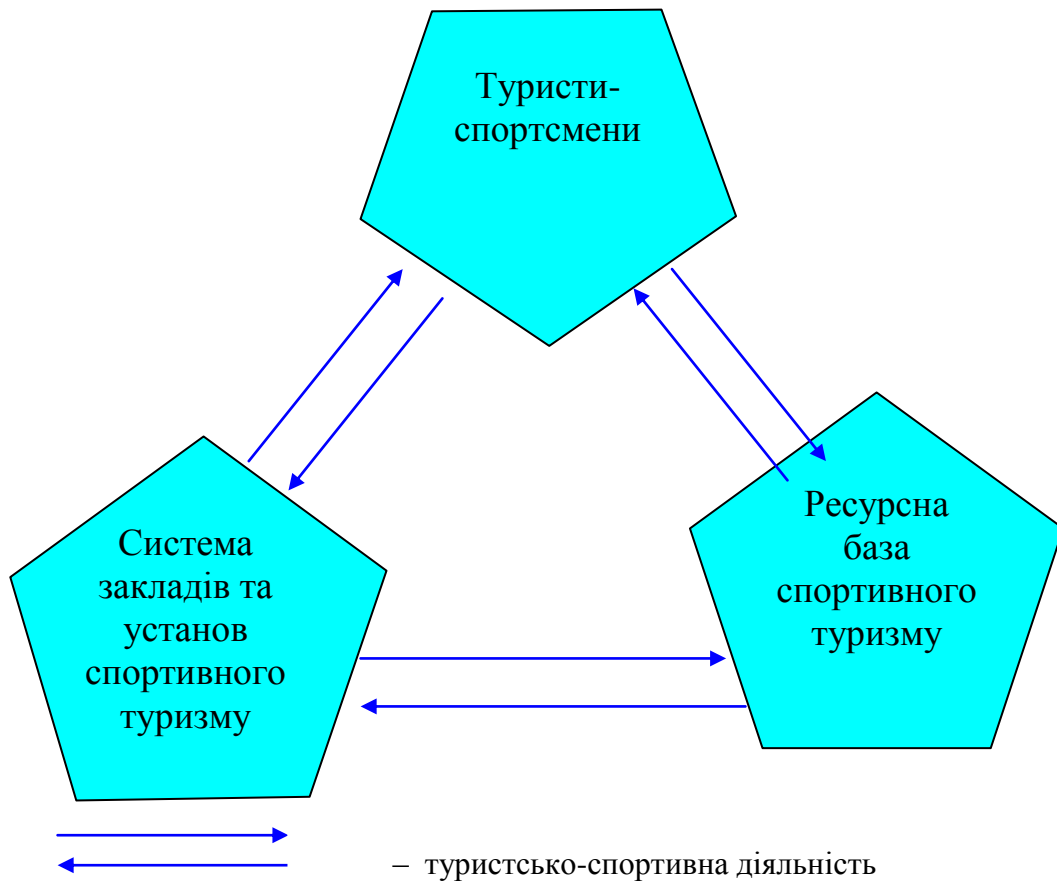

Рис.2. Основні агенти системи «Спортивний туризм»

Висновки. Таким чином, на достатніх підставах можна стверджувати, що спортивний туризм виступає як специфічна територіальна рекреаційна система, яка є об'єктом соціально-географічних досліджень. Основними напрямками таких досліджень є:

- розкрити соціальну значущість спортивного туризму, визначити суспільне замовлення на розвиток цього виду рекреаційно-туристської діяльності;
- визначити місце спортивного туризму в загальній класифікації туризму, дослідити його структуру та типологію;
- розробити методику суспільно-географічного дослідження спортивного туризму на макрорегіональному та регіональному рівні;
- узагальнити та оцінити результати досліджень спортивного туризму, проведених раніше, виявити основні етапи розвитку і формування сучасної моделі спортивного туризму в світі та в Україні;
- оцінити ресурсний потенціал території для цілей спортивного туризму (на прикладі України), визначити основні світові регіони спортивного туризму;
- виявити особливості структури і визначити проблеми розвитку системи спортивного туризму (на прикладі України);
- розробити схему туристсько-спортивного районування світу та України;
- обґрунтувати пріоритетні напрями подальшого розвитку та удосконалення територіальної організації спортивного туризму в світі та в Україні, запропонувати нові економічно та соціально обґрунтовані форми організації туристсько-спортивної діяльності.

1. Крачило Н.П. *География туризма: Учебное пособие.* – К.: Вища школа, 1987. – 208 с.

2. Закон України "Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2004 р./ www.gov.ua

3. Бейдик О.О. *Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії.* – К.: Палітра, 1998. – 130 с.

4. *Правила змагань зі спортивного туризму.* – К.: Федерація спортивного туризму України, 2008. – 148 с.

5. Колотуха О.В. *Спортивні рекреаційно-туристські ресурси України.* К.: Федерація спортивного туризму України, 2006. – 208 с.